

УДК 377.1:37.013.3

Василь Онищенко

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

Компетентнісний підхід як досягнення західної педагогічної думки заповнив наш нинішній вітчизняний освітній простір. Зазначимо, що цей підхід виступив освітньою відповіддю на актуальні потреби сучасного суспільства, особливо ринку праці. Така відповідь й пов'язувалась із набуттям особистістю необхідних життєвих компетентностей. Це сутнісне обмеження – необхідність – у педагогічному варіанті представлене поняттям «ключові життєві компетентності» [1].

Питання застосування компетентнісного підходу в професійній освіті розглядаються у працях В. Вербицького, Г. Зайчука, Е. Зеєра, І. Зимньої, Д. Заводчикова, В. Луначека, Н. Мурованої, О. Овчарук, О. Пометун, М. Пустового, В. Радкевич, М. Сосніна, Н. Табачук та ін. Водночас аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що бракує робіт, які мали б теоретико-методологічну спрямованість у контексті ціннісно-сислового універсуму педагогіки як науки і мистецтва.

І. Бех наголошує на необхідності усвідомлення сутності та значущості категоріальної структури «компетентнісний підхід» як «психологічного утворення», зазначаючи, що «дане психологічне утворення ґрунтується на відповідних знаннях; тож на нього сповна поширюється процес навчання» [1].

Однак трактування поняття «компетентність» досить широке: до нього відносять і навчальні здібності, знання та вміння (наприклад, уміння успішно навчатися) і навички (комунікативні, соціальні), і моральні цінності (громадянська відповідальність чи відповідальність за навколишнє середовище) тощо. За структурою компетентнісного підходу виокремлюють предметно-знаннєву, організаційну, технологічну, екологічну, правову, політичну, культурологічну, соціальну, економічну компетентність та ін. У цьому зв'язку, наголошує І. Бех, *видасться недоцільним* ототожнювати навчальні здібності (знання й уміння) з відповідними компетентностями. Ці навчальні здобутки *необхідно трансформувати* у ті чи інші життєві компетентності [1].

Отже, є компетентності різних видів і рівнів. Є компетентності вищого рівня. Це означає, що «компетентнісний підхід» не є лише «психологічним утворенням», але й соціально-психологічним, соціально-економічним, соціально-культурним, ноологічним тощо. А тому педа-

гогіка як наука має чітко окреслювати свої поняття, категорії та категоріальні структури. Враховуючи важливість теоретико-педагогічного осмислення розглядуваної нами категоріальної структури, наведемо ще одну цитату зі статті І. Беґа: «Принциповим моментом компетентності вищого рівня є те, що він безпосередньо залежить від якості навчальних здобутків, які повинні трансформуватися у систему компетентностей суб'єкта. Лише *власне наукові* (теоретичні) надбання мають достатній потенціал для такої компетентності. Отже, *тільки педагогіка розвитку* (а не педагогіка знань) може забезпечити розвиток у суб'єкта компетентності вищого рівня. На жаль, нинішній компетентнісний підхід – це культивування нерозвиненої форми компетентності у порівнянні з її вищою формою. За такого підходу закономірності педагогіки розвитку використовуються лише фрагментарно, що різко знижує його практичну ефективність, тобто ступінь досвідченості суб'єкта... Звідси випливає, що дидактика має запропонувати таку модель процесу засвоєння знань, щоб він одночасно був процесом формування розуму, здібності мислити. У цьому зв'язку зауважимо, що нині ще повністю не здолано позицію, згідно з якою засвоєння знань і формування мислення розглядаються як два різні завдання» [9].

Метою нашої статті є більш чітка тематизація і концептуалізація проблематики компетентнісного підходу в сучасній освіті у контексті фундаментальних педагогічних теорій, у яких в єдиному семантичному полі окреслюється як педагогіка розвитку (педагогічна ноетика, педагогічна акмеологія), педагогіка знань (педагогічна когнітологія), педагогіка розуміння (педагогічна герменевтика) та ін.

Ми погоджуємося з оцінкою компетентнісного підходу в професійній освіті як важливого теоретичного підґрунтя її орієнтації на досягнення досить високого рівня знань, досвіду, обізнаності для здійснення діяльності та спілкування в різних галузях і сферах. До того ж, компетентнісний підхід виступає концептуальним підґрунтям оновлення змісту професійної освіти. «Відтак, – зазначає В. Радкевич, – під компетентнісним підходом необхідно розуміти метод моделювання результатів професійної освіти і навчання та їх представлення у вигляді норм якості підготовки кваліфікованих робітників. Принагідно зауважимо, що компетентнісний підхід не протистоїть традиційному, знанневому підходові, який продовжує використовуватися у професійній освіті, а навпаки – істотно розширює його зміст особистісно орієнтованим навчальним матеріалом... Особливістю компетентнісного підходу в професійній освіті та навчанні є його гуманісти-

чна, гуманітарна і практична спрямованість на забезпечення професійного розвитку й самоствердження особистості кваліфікованого робітника у процесі набуття необхідних для успішного функціонування в суспільстві компетенцій і, у кінцевому підсумку, компетентностей, що підвищує рівень їх соціального захисту в умовах ринкової економіки» [9, с. 10].

Справді, компетентнісний підхід набуває особливо важливого значення у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ), оскільки його науково-практична спрямованість на досягнення кваліфікованими робітниками професійних результатів на основі наявності в них умінь виконувати завдання ґрунтується на посиленні акцентів на операційному і навичковому аспектах досягнення цих результатів. «Адже завдяки знанням і сформованим навичкам дії кваліфікованих робітників є осмисленими, раціональними, точними, швидкими, якісними, а також характеризуються високим ступенем засвоєння і відсутністю їх поелементної свідомої регуляції та контролю. Значній частині робітників, окрім технічних, не вистачає навичок соціальної взаємодії, у тому числі: вступати в контакт, спілкуватися з іншими людьми, досягати взаємної згоди, надавати допомогу тощо» [9, с. 12–13].

Наведені вище положення стосуються науково-педагогічної методології компетентнісного підходу в контексті з'ясування основоположних понять і принципів сучасної професійної освіти.

Сучасна філософсько-педагогічна думка спрямовується на подолання кризи освіти, зокрема професійної. Обговорюються найзагальніші проблеми педагогічної діяльності, проєктуються шляхи побудови нової педагогічної науки. І тому в наш час, як зазначають І. Зязюн та Г. Сагач, «постає питання: у якому вигляді існуватиме педагогіка? Чи не змінить своїх функцій основа педагогіки – психологія? Чи збереже дидактика своє призначення? Які нові педагогічні дисципліни і науки підпорядковуються філософії освіти?» [5, с. 35].

З іншого боку, в контексті проблематики фундаменталізації теоретичної педагогіки важливими є такі висновки С. Гончаренка: «Педагогічна наука здійснює дослідження як фундаментальних, так і прикладних проблем, тобто її не можна характеризувати лише як теоретичну або лише як прикладну науку. З одного боку, вона вивчає об'єктивно-закономірне явище виховання. У цій галузі проводяться фундаментальні, методологічні, теоретичні та теоретико-експериментальні дослідження, які розкривають можливості виховання підростаючого покоління в конкретно-історичних соціальних умовах. З другого боку, педагогічна наука практи-

чно розв'язує проблеми організації освіти, виховання і навчання» [3, с. 25–26]. «Педагогічна наука сьогодні має виступати як теоретична, фундаментальна наука, так і прикладна, практично орієнтована. Вона покликана пояснювати педагогічну реальність, з'ясовувати глибинні основи педагогічної діяльності, описувати, систематизувати і тлумачити множину даних емпіричного рівня. Водночас вона покликана обґрунтувати загальні принципи навчання і виховання, принципи вивчення основ наук, педагогічні правила, методичні рекомендації тощо» [2, с. 40].

Певна відповідь на ці доленосні проблеми і питання педагогіки як науки і мистецтва дається нами у контексті ноологічного категоріально-структурного синтезу автоморфних фундаментальних педагогічних теорій [7].

У наш час спостерігається світова тенденція зміни основної парадигми освіти. Необхідна розробка нових фундаментальних педагогічних ідей, зокрема ідей і принципів особистісно орієнтованого ноологічного цілеспрямування. У фундаментальних педагогічних теоріях розкривається багатоваріантна взаємодія між суб'єктом навчання і навчальною системою, покликаною забезпечити формування у суб'єкта (учня, студента, молодого людини) необхідних загальнокультурних, духовних, моральних, естетичних, психофізіологічних, психологічних, професійних і ноологічних новоутворень. Сукупність таких культурно-духовних і науково-педагогічних уявлень і образів складає ноологічну концептуальну модель майбутнього спеціаліста і громадянина суспільства.

Традиційна система освіти ґрунтується на соціоцентричному підході, за яким метою розвитку особистості є її соціалізація і професіоналізація з позицій максимальної суспільної користі. У межах цієї моделі реалізуються уявлення та ціннісно-сміслові інтенції про те, що основною метою освіти (навчання, уміння) є оволодіння певними знаннями, вміннями і навичками, тобто зовнішньо заданими нормативами [5, с. 53], однак традиційна модель освіти, цілеспрямована на передачу майбутньому спеціалістові необхідних знань, умінь, навичок, втрачає нині свою перспективність [5, с. 65].

Розглянуті вище теоретико-методологічні положення обґрунтовують експансію компетентнісного підходу в професійній освіті, адже цей підхід цілісно спрямовується на формування професійної компетентності. Це формування відбувається шляхом набуття під час навчання суми компетенцій, які є комбінацією характеристик (що відносяться до знань і їх застосування, умінь, навичок, здібностей, цінностей і особистих якостей) і дозволяють забезпечити виконання професійних обов'язків на високому рівні [6].

Слід погодитися з висновками В. Лунячека (з певними відозмінами) в тому, що: 1) професійна підготовка студентів/учнів на сучасному етапі є неможливою без урахування основних положень компетентнісного підходу; 2) формування певних професійних компетенцій на різних рівнях і ступенях освіти є необхідною умовою розвитку професійної педагогіки у XXI столітті; 3) на основі аналізу значної кількості джерел можна стверджувати, що в науковій літературі недостатньо висвітлюється процес формування професійних компетенцій у студентів/учнів [6].

При дослідженні компетентнісного підходу в сучасній освіті підкреслюється «зміщення кінцевої мети освіти зі знань на компетентності» [8, с. 28]. При цьому під компетентністю розуміється якась інтегральна здатність розв'язувати конкретні проблеми, що виникають у професійній діяльності. Однак така здатність, все ж таки, передбачає наявність знань, якими потрібно не стільки володіти як такими, скільки володіти певними особистісними характеристиками і вміти в будь-який час знайти і відібрати потрібні знання у створених людством величезних сховищах інформації [8, с. 28].

Погодимось з Н. Побірченко в тому, що «оскільки компетентнісний підхід прямо пов'язаний з ідеєю всебічної підготовки й виховання індивіда не лише як спеціаліста, професіонала своєї справи, а і як особистості, члена колективу й соціуму, – він є гуманітарним у своїй основі. Метою гуманітарної освіти, як відомо, є не лише передача майбутньому спеціалісту сукупності знань, умінь і навичок у певній сфері, а й розвиток світогляду, міждисциплінарного чуття, здатності до прийняття індивідуальних креативних рішень, до самоосвіти, а також формування гуманістичних цінностей [8, с. 28].

Отже, набуття й оволодіння певними професійними і в широкому розумінні гуманітарними знаннями залишається необхідністю будь-якої професійної освіти. Розглянемо детальніше дидактичні імперативи фундаментальних педагогічних теорій у контексті компетентнісного підходу.

Сучасне визначення дидактики є таким: «Дидактика – частина педагогіки, яка розробляє теорію освіти й навчання, виховання у процесі навчання. Дидактика науково обґрунтовує зміст освіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання» [4, с. 88].

Теоретико-методологічні проблеми сучасної дидактики ефективно окреслюються в ціннісно-смысловому полі фундаментальних педагогічних теорій. Дидактичні виміри і проблеми є іманентно-ізоморфними в усій проблематиці фундаментальних педагогічних теорій. Це означає цілком природне (методологічне і формально-логічне) конституювання онтологічних, аксіологічних та епістемологічних аспектів дидактики. З

іншого боку, в контексті філософсько-педагогічної ноології ми стверджуємо фундаментальний персоналістичний аспект дидактики. Усі згадані вище аспекти дидактики взаємопов'язані між собою і взаємодоповнюють один одного. Так, наприклад, взаємозв'язок аксіології та когнітології в zasadничує центральну проблему дидактики – проблему ноологічного перетворення знань у переконання. І вже на основі цих переконань формуються евристично-дієві професійні компетентності. Дійсно, засвоєні та засвоювані системи знань опосередковуються (модулюються) тими чи іншими морально-духовними, духовно-естетичними імперативами, установками та ціннісними орієнтаціями. Персоналістичний аспект дидактики акцентує нашу увагу на становленні та розвитку учня (дитини, підлітка, юнака). Це вимагає, своєю чергою, переосмислення традиційного структурування змісту навчання (когнітологічний аспект дидактики). Переорієнтація мети навчання та виховання, перебудова класичних форм презентації знання, форм викладання й учіння, розвиток духовно-пізнавальної активності та морально-духовної культури учнів / студентів суттєво змінюють традиційну систему навчання і виховання, його зміст, методи та форми організації. Все це вимагає розробки фундаментальних категоріальних матриць (сіток) сучасної дидактики, зокрема її основоположних понять, принципів і закономірностей. Однією з цих фундаментальних категоріальних матриць і є компетентнісний підхід.

Закони дидактики виражають суттєві, стійкі, інваріантні, необхідні зв'язки у структурі культурно-освітньої діяльності. Тут ми зустрічаємося зі складним переплетінням найрізноманітніших суб'єктивних та об'єктивних факторів (ноологічних, антропологічних, психологічних, соціальних, національних, історичних тощо). Ця багатофакторність і багатофункціональність навчально-виховного процесу вимагає виокремлення і концептуалізації низки теоретико-методологічних аспектів сучасної дидактики, серед яких найголовнішими є такі: онтологічний, аксіологічний, епістемологічний, формально-логічний, соціологічний, системно-структурний, мовно-інформаційний, психо-фізичний, психологічний, ноологічний та ін.

Дидактика як цілісна синтетична теорія навчання-освіти-виховання є основною частиною педагогічного знання. Оскільки категорії «знання» і «пізнання» є фундаментальними категоріями філософії (епістемології, гносеології), то нам треба специфікувати ці категорії в педагогічному контексті. Це означає дослідження знання і пізнання як педагогічних категорій.

Більше того, у контексті фундаментальних педагогічних теорій з'ясовуються й експлікуються інші категорії та категоріальні структури педагогіки, зокрема такі, як пізнання-розуміння-знання і розуміння-уміння-мислен-

ня. Ці тріади можуть бути адекватно з'ясованими лише у цілісному взаємозв'язку і взаємозалежності з такими категоріальними структурами педагогіки як навчання-освіта-виховання і творчість-майстерність-діяльність та ін.

Епістемологічний аспект педагогіки розкривається у трьох фундаментальних педагогічних теоріях (педагогічній когнітології, педагогічній герменевтиці та педагогічній ноетиці).

Онтологічний аспект педагогіки тематизується і концептуалізується педагогічною антропологією, педагогічною психологією, педагогічною естетикою, педагогічною етикою та педагогічною акмеологією.

Аксіологія освіти породжує педагогічну аксіологію.

Класична дидактика давно виокремила свої основні функції, такі як розвивальна, освітня та виховна. Дидактичне діяння означених вище функцій спрямовується на дух, душу і тіло людини. Їх взаємодія реалізується в ноосфері людини – сфері духа. Тут здійснюються всі педагогічні функції навчання-освіти-виховання молодшої людини.

Ціннісно-смысловий універсум сучасної педагогіки як науки і мистецтва дозволяє здійснити гармонійне суміщення (в єдиному семантичному полі) категоріальних структур філософії (онтології, феноменології, епістемології, аксіології, герменевтики), антропології, психології, педагогіки й інших дисциплін із метою досягнення категоріально-структурного синтезу фундаментальних педагогічних теорій, які, своєю чергою, дозволяють формувати основоположні принципи і поняття узагальненої дидактики – цілісної теорії навчання-освіти-виховання, в яку органічно вписується розглядуваний нами компетентнісний підхід у сучасній освіті.

Посилання:

1. *Бех, І. Д.* Компетентнісний підхід у сучасній освіті. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
2. *Гончаренко, С. У.* Методологічні засади побудови педагогічної теорії // Професійна освіта: Педагогіка і психологія / за ред. *Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало.* — Ченстохова; Київ, 2012. — С. 37-48.
3. *Гончаренко, С. У.* Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / *С. У. Гончаренко.* — Рівне : Волинські обереги, 2012. — 192 с.
4. *Гончаренко, С. У.* Український педагогічний словник / *С. У. Гончаренко.* — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
5. *Зязюн, І. А.* Краса педагогічної дії / *І. А. Зязюн, Г. М. Сагач.* — К., 1997. — 302 с.
6. *Луначек, В.* Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/01.pdf>

7. *Онищенко, В. Д.* Фундаментальні педагогічні теорії : монографія / *Василь Денисович Онищенко*. — Львів : Норма, 2014. — 356 с.
8. *Побірченко, Н. С.* Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект // *Освіта та педагогічна наука*. — 2012. — № 3 (152). — С. 24-31. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pedagogicaljournal.luguniv.edu.ua/archive/2012/N3/article/4/Pobirchenko_ua.pdf
9. *Радкевич, В. О.* Компетентнісний підхід до забезпечення якості професійної освіти і навчання // *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання : матеріали Звітної науково-практичної конференції (м. Київ, 29 березня 2012 р.)*. Т. 1. / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В. О. Радкевич. — К. : ІПТО НАПН України, 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uk.xlibx.com/4istoriya/74881-1-naukovo-metodichne-zabezpechennya-profesiynoi-osviti-navchannya-tezi-zvitnoi-naukovo-praktichnoi-konferencii-m-kiiv.php>

References (transliterated and translated):

1. *Bekh, I. D.* Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti (Competence approach in modern education). — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
2. *Honcharenko, S. U.* Metodolohichni zasady pobudovy pedahohichnoi teorii (Methodological framework for designing educational theory). // *Professional Education: Pedagogy and Psychology* / Ed. by *T. Levovytskyi, I. Vilsh, I. Ziaziun, N. Nychkalo*. Czestochowa; Kyiv, 2012. P. 37-48.
3. *Honcharenko, S. U.* Pedahohichni zakony, zakonornosti, pryntsyphu. Suchasne tлумachennia (Pedagogical laws, regularities, principles. Modern interpretations). Rivne, 2012. 192 p.
4. *Honcharenko, S. U.* Ukrainyskyi pedahohichnyi slovnyk (Ukrainian Pedagogical dictionary). Kyiv, 1997. 376 p.
5. *Ziaziun, I. A. & H. M. Sahach.* Krasa pedahohichnoi dii (Beauty of pedagogical action). Kyiv, 1997. 302 p.
6. *Luniachek, V.* Kompetentnisnyi pidkhid yak metodolohiia profesiinoi pidhotovky u vyshchii shkoli (Competence approach as a methodology of training at higher school). — [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/01.pdf>
7. *Onyshchenko, V. D.* Fundamentalni pedahohichni teorii : monohrafiia (Fundamental pedagogical theory : monograph). Lviv, 2014. 356 p.
8. *Pobirchenko, N. S.* Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli: teoretychnyi aspekt (Competence approach in higher education: the theoretical aspect). // *Education and Pedagogy*, 2012. № 3 (152). P. 24-31. — [Electronic resource]. — Mode of access: http://pedagogicaljournal.luguniv.edu.ua/archive/2012/N3/article/4/Pobirchenko_ua.pdf
9. *Radkevych, V. O.* Kompetentnisnyi pidkhid do zabezpechennia yakosti profesiinoi osvity i navchannia (Competence approach to the quality of vocational education and training). // *Scientific and methodological support of vocational education and training : proceedings of Reporting scientific conference (Kyiv, March 29, 2012)*. Vol. 1 / Institute of Vocational Education of National Academy of Pedagogy of Ukraine /

V. O. Radkevych (ed.). Kyiv, 2012. — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.uk.xlibx.com/4istoriya/74881-1-naukovo-metodichne-zabezpechennya-profesiynoi-osviti-navchannya-tezi-zvitnoi-naukovo-praktichnoi-konferencii-m-kiiv.php>

Стаття надійшла до редакції 22.01.2015

В. Онищенко

Компетентностный подход в профессиональном образовании

В статье исследуется проблематика компетентностного подхода в современной профессиональном образовании, который приобретает особенно важное значение в системе ПТУ. Выясняется научно-практическая направленность компетентностного подхода на достижение квалифицированными рабочими профессиональных результатов. Более четкая тематизация и концептуализация проблематики компетентностного подхода в современной профессиональном образовании становится возможным в контексте фундаментальных педагогических теорий, в которых в едином семантическом поле определяется как педагогика развития (педагогическая психология, педагогическая ноэтика, педагогическая акмеология), педагогика знаний (педагогическая когнитология), педагогика понимания (педагогическая герменевтика) и др. Автор делает вывод, что ценностно-смысловой универсум современной педагогики как науки и искусства позволяет осуществить гармоничное совмещение (в едином семантическом поле) категориальных структур философии (онтологии, феноменологии, эпистемологии, аксиологии, герменевтики), антропологии, психологии, педагогики и других дисциплин с целью достижения категориально-структурного синтеза фундаментальных педагогических теорий, которые, в свою очередь, позволяют формировать основополагающие принципы и понятия обобщенной дидактики – целостной теории обучения-образования-воспитания, в которую органично вписывается рассматриваемый в статье компетентностный подход в современном образовании.

Ключевые слова: профессиональное образование, компетентностный подход, фундаментальная педагогическая теория, педагогическая психология, педагогическая ноэтика, педагогическая акмеология, педагогическая когнитология, педагогическая герменевтика.

V. Onyshchenko

Competence Approach in Vocational Education

The article investigates the problems of competence-based approach in contemporary professional education, which is particularly important in the system of vocational schools. The scientific and practical orientation of the competence approach to the achievement of professional results by skilled

workers is revealed. More explicit thematization and conceptualization of the issues of competence approach in modern vocational education becomes possible in the context of the fundamental pedagogical theories, in which a single semantic field is defined as a pedagogy of development (pedagogical psychology, educational noetics, pedagogical acmeology), pedagogy of knowledge (pedagogical cognitology), pedagogy of understanding (pedagogical hermeneutics), etc. The author concludes that the value-semantic universe of modern pedagogy as a science and art allows for a harmonious combination (in the same semantic field) of categorical structures of philosophy (ontology, phenomenology, epistemology, axiology, hermeneutics), anthropology, psychology, pedagogy and other disciplines in order to achieve categorical structural synthesis of fundamental pedagogical theories, which, in turn, allow to form the basic principles and concepts of generalized didactics – a holistic theory of learning-education-upbringing that fits competence approach in the modern education considered in the article.

Key words: vocational training, competence approach, fundamental educational theory, pedagogical psychology, educational noetics, pedagogical acmeology, pedagogical cognitology, pedagogical hermeneutics.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор В. В. Ягупов